

AZ ANTALL-KORMÁNY KÜLPOLITIKAI PROGRAMJÁRÓL

2. rész

Jeszenszky Géza

Vágyak, illúziók és realitás a nemzetpolitikában (folytatás)

Az 1989-ben Pozsgay Imre és Tabajdi Csaba létrehozott Kisebbségi Kollégiumból Entz Géza államtitkár vezetésével megalakult a Miniszterelnöki Hivatal alá tartozó Határontúli Magyarok Titkársága. (1992-től ez a Külügyminisztérium felügyelete alá került Határontúli Magyarok Hivatala néven.) Az új intézmény elemezte a „külhoni” magyarok helyzetét, támogatta őket erkölcsi, politikai és – a szerény lehetőségek között – gazdasági eszközökkel. Az Illyés Alapítvány a szomszéd országokban élő magyarok társadalmi és kulturális szervezeteit, képzését támogatta, csekély anyagi lehetőségeit (mindössze évi 15 millió akkori forint, megtévezve ugyanannyi külső adománnyal) maximálisan hasznosítva. Sajnos azonban illúzióknak bizonyult a kormányprogramban is kifejezésre juttatott remény, hogy a szomszédos országok új vezetői készek lesznek követni a legjobb nyugat-európai példákat, és teljesítik kisebbségeik nyelvhasználati és autonóm igazgatási igényeit. Ugyancsak illúzió volt, hogy Nyugat-Európa és Amerika határozottan támogatni fogja ezeket az igényeket, ha kell, nyomásgyakorlással is.

Itthon és külföldön nem kevesen már Trianon vagy a szomszédos országokhoz került magyar közösségek pusztá említését is irredentizmusnak, határ-felülvizsgálati törekvésnek hitték, legalábbis annak állították be. A kormány szavai és tettei egyaránt cáfolták e vádat. Az újjászervezett Magyarok Világszövetsége kongresszusán 1992. augusztus 20-án szólt arról Antall, hogy a békeszerződés igazságtalanságai még mindig fájnak, s orvoslást kívánnak. *„Ki vonhatja kétségbe azt, hogy fájdalmat okozott ennek a népnek és ennek az országnak az első világháborút követő trianoni békeszerződés? [...] Fájdalmat okoz, mert kulturális szétszabdalást jelentett. Családonként mindenkinek fájdalom van, mert elszakadt a testvéreitől, vagy elszakadt a szülőföldjétől. Nehezen emészti meg egy ország minden harmadik magyarnak a határon túlra kerülését. [...] Hazug embernek tarthatnának bennünket a másik oldalon állók, ha erre egy magyar ember azt tudja mondani: [...] számomra közöm-*

bös. [...] Lemondtunk a határok megváltoztatásának erőszakos politikájáról. A helsinki Záróokmányban és a Párizsi Charta aláírásával ezt az elvet elfogadtuk Európa többi népével. De ehhez az elvhez szorosan hozzátartozik az is, hogy nem lehet sem az emberi jogokat, sem az önrendelkezési jogot a nemzeti kisebbségi jogok védelme nélkül elfogadni. Ne mondja senki, hogy a kisebbségi kérdés belügy. [...] Amikor kimondjuk a történelmi igazságtalanság tényét, egyidejűleg kimondjuk azt a politikai alapkövetelményt is: együtt jár egy új Európával, egy új világrénddel az, hogy a nemzeti kisebbségek emberhez méltón kell hogy éljenek. [...] Ha ezt így nézzük, akkor sanda módon senki sem gyanúsíthat bennünket állandóan azzal, hogy félni kell tőlünk. Ahányszor hallom ezt a megjegyzést egyes politikusoktól, [...] mindig megkérdezem: nem szégyellik magukat, hogy félnek? Mitől félnek? Szomszédságunkban mindegyik ország hadserege a többszöröse a miénknek! Ne használják fel sehol országok összetartására, népek félrevezetésére a magyarságot mint ellenségképet!”¹

Vajon rejtett irredentizmus így beszélni? Joggal keltett a szomszéd államok kormányaiban aggodalmakat és bizalmatlanságot a tizenötmillió magyarban gondolkodó politika? Révész Sándor „lelki irredentizmus”-sal vádolta Antallt. Elismerte ugyan, hogy e tájon erre nemcsak joga, hanem sok oka is van az embernek, de e tény kimondását – legalábbis egy politikus részéről – megengedhetetlennek tekintette, s Kiss Gy. Csabára, az MDF egyik alapítójára hivatkozott, aki ugyancsak helytelenítette Antall fogalmazását.² Egy szlovákiai magyar újságíró viszont azt emelte ki, hogy a kormányfő kijelentése nem aktuális politikai célokat szolgált: „Antall József, a néhai magyar miniszterelnök volt az utolsó magyar jobboldali politikus, aki primitív aktuálpolitikai megfontolások nélkül ontott könnyet Trianon miatt. E mondat három kulcsszava: »aktuálpolitikai megfontolások nélkül«. Ő is siratta a Zágontól Dévényig és a Tátrától Fiuméig terjedő országot, de valahogy úgy, ahogy azt 1526 után úgy nyolcvan évvel valamelyik, a három részre szakított ország majdani egyesülésében reménykedő vándorpoéta tehette.”³ Igaza van a szerzőnek, hogy Antallnak – mint minden nemzetben gondolkodó magyarnak – fáj a történelmi ország eltűnése, de a fájdalom kifejezése vagy a kisebbségi jogok számonkérése nem pillanatnyi politikai célokat szolgált. Negyvenévi kommunista agy mosás után ezzel a témával szavazatokat inkább veszíteni, mint nyerni lehetett, amint ezt a 2004-es népszavazás is igazolta. A határon túli magyarok védelmét képviselni egyszerűen kötelesség – így gondolta a miniszterelnök, valamint kormánya és híveinek sokasága. Ahogy a baloldal által is nagyra tartott szerzők és politikusok, Jászi Oszkártól Bibó Istvánon át az 1947 utáni nyugati magyar emigrációig is ezt gondolták és így cselekedtek. Nemzetpolitikai felfogásával Antall a 20. század legjobb magyar hagyományait követte.

Noha Antall és politikája napjainkban minden elfogulatlan ember vagy politikai erő részéről jóval pozitívabb megítélést kap, mint kormányzása idején, külföldön meg-megjelenik a nézet, hogy Magyarország titkon irredenta, a békét veszélyeztető ország. Ezt nemcsak a szomszédos országok egyes politikusai ismételtetik, de sajnos egyes, doktriner vagy felelőtlen személyek itthonról is tápot adnak a rágalmaknak. Így például az egykori SZDSZ kisebbségi szakértője, Törzsök Erika, aki a 80-as években velem együtt támogatta a letartóztatott Duray Miklóst, majd a Horn-kormányban a Határontúli Magyarok Hivatalának az alelnöke és megbízott vezetője volt, 2007-ben úgy nyilatkozott, hogy *„az az intézményrendszer, amely a kilencvenes évek elején alakult, a két világháború közötti revíziós politika intézményrendszerének az újraélesztését jelentette.”*⁴ Állítását – példamutató módon – az Antall-kormány ellenzékének prominens tagja, Tabajdi Csaba utasította vissza, mint *„a rendszerváltás utáni kormányok kisebbségpolitikai gyakorlatának sommás, igaztalan és veszélyes elmarasztalását. [...] az effajta megközelítéssel az elmúlt közel húsz évben idehaza nem, csak környező országok nacionalista, szélsőséges politikusainak nyilatkozataiban találkoztam...”*⁵ A koszovói háború óta a szélsőjobb, köztük egykori MDF-es politikusok is, elkezdték emlegetni a határkérdést, ezzel lovat adva szomszédaink nacionalistái alá, és félrevezetve az aggodalmaskodó, Magyarországgal szemben kritikus külföldet. A felelőtlen beszéd alaptalan illúziókat kelt a magyar társadalomban, a „64 vármegye” kifejezés és e szervezet provokatív akciói árát pedig a határon túli magyarok fizetik meg.

A tájékozott megfigyelők tudták (vagy a későbbiekben tapasztalták), hogy Antall és kormánya a nemzetközi joggal és az európai gyakorlattal összhangban álló megoldásokkal kívánta orvosolni az akkori Európa legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbségének jogos panaszait. A magyar kormány – összhangban a nemzetközi közösség kinyilatkoztatott elveivel – a kisebbségi jogok teljes körű biztosításában látta valamennyi etnikai jellegű konfliktus ellenszerét. Akkoriban még nagyon komolyan vettük a nemzetközi ajánlások jelentőségét, s erősen bíztunk az Európa Tanács normáiban és jogi mechanizmusaiban.

Csak néhány hónapra volt szükség ahhoz, hogy felébredjünk.

A személyi oldal

A politikai célok megvalósításához megfelelő személyekre is szükség van. A külpolitika végrehajtása egy szakapparátus, a diplomata feladata, de a célokat és az irányt a politikai vezetés szabja meg. A kommunista korszakban a magyar külpolitikát is a pártközpont irányította,

a miniszternek felettese volt az MSZMP KB külpolitikai osztályának a vezetője, de a végső felügyeletet Moszkva gyakorolta. Az 1989-es nagy sikerek Gorbacsov jóváhagyásával születtek meg. A rendszerváltozással minden gyökeresen megváltozott. Antall miniszterelnökkel a magyar külpolitika értő és rátermett kézbe került, ismeretei, intuíciója és aktív szerepvállalása valódi és tartós eredményeket hozott. Vádként is, elismerésként is gyakran elhangzik, hogy az Antall-kormány külpolitikája „kézi vezérlésű” volt, hogy a miniszterek, a tanácsadók és a szakapparátus csak végrehajtója volt a kormányfő gyakran rögtönzött ötleteinek. Ebben annyi az igazság, hogy Antall József hihetetlen munkabírással dolgozott, s belpolitikai kötelezettségei mellett a külpolitikai eseményeket és folyamatokat is kiemelt figyelemmel kísérte. Az elvek és a teendők tekintetében azonban nekünk, munkatársainak nem volt szükségünk irányításra, utasításra, hiszen azokat közösen alakítottuk ki, benne voltak egész gondolatvilágunkban. A napi operatív ügyekben nem szólt bele. Mint minden minisztere, én is szuverén módon vezettem tárcámat, élveztem a kormányfő bizalmát, s nem volt szükség napi egyeztetésekre. Tudatos munkamegosztás volt közöttünk: külföldi útjaira csak akkor kísértem el, ha az ügy fontossága vagy az esemény jellege, hordereje azt protokollárisan megkívánta. Ilyenkor tudtam megbeszélni vele és munkatársaival az aktuális ügyeket és a hosszabb távú feladatokat. Itthon sürgős esetekben ott volt a belső „K” telefon, ezen általában ő hívott, tudva, hogy én igyekszem csak a legszükségesebb esetekben igénybe venni idejét. E zömmel késő esti, éjszakai beszélgetések elsősorban tájékoztató és elemző jellegűek voltak, a döntések nem itt születtek. Az ő kívánsága volt, hogy halála után vigyem tovább külpolitikáját, ezért vállaltam a képviselőiséget 1994-ben, s azóta is igyekszem szellemét megőrizni, céljait képviselni minden területen.

Széles műveltsége, hihetetlen memóriája, valamint határozott elképzelései mellett Antallnak a bizalmát élvező, a nemzetközi életben is jártas közvetlen munkatársakra is föltétlenül szüksége volt. Kodolányi Gyula, az európai kultúra mellett az angol-amerikai politikát is kiválóan ismerő író és költő, a kommunizmussal szemben álló szellemi ellenzék prominense, mint külpolitikai főtanácsadó, címzetes államtitkár, optimális segítőnek bizonyult. A tárgyalásokat, találkozókat előkészítette, a kormányfőt sok esetben mentesítette kevésbé fontos ügyekkel való foglalkozástól, helyette fogadott külföldi politikusokat, közéleti személyiségeket és üzletembereket.

Politikai államtitkáromnak a történetírói munkáiról jól ismert Katorna Tamás MDF-es képviselőt választottam (akkor még a pártnak nem volt tagja), akire a parlamenti kapcsolatok mellett elsősorban a

regionális politikában számítottam. Nagy műveltségű ember, színes egyéniség volt, Antallhoz hasonló háterű, vele egy évben született, nemzeti érzelmű antikommunista. Sajnálom, hogy amikor belpolitikai ügyek folytán személyem éles támadásokat váltott ki, lojalitása megrendült, az ellenzéki sajtónak udvarolva, annak segítségével előbb az én helyemre pályázott, majd miniszteri ambíciói folytán az oktatásért és kultúráért felelős Andrásfalvy posztját remélte megkapni, hogy Bölöny József híres kézikönyvébe bekerülve örökítse meg nevét a magyar történelemben.⁶ Az őt váltó, pszichiáteri végzettségű Kelemen Andrást bizalommal és barátsággal fogadtam, de ő csalódást okozó intrikusnak bizonyult. Masszívan benne volt Csurka 1992-es lázadásában, mint a külügyminiszteri posztra kiszemelt személy. Antall halála után elsődleges célja volt úgy helyezkedni, hogy a politikában maradhasson. A közigazgatási államtitkári poszt esetében Somogyi Ferenc hivatásos diplomatára esett a választásom, aki az 1990. tavaszi átadás során korrekt partner volt, és mind a hivatalt, mind az apparátust kitűnően ismerte. Másfél év után azonban politikai (vagy személyi) elkötelezettsége miatt lemondott. A helyére lépett Martonyi János nagy nyereség volt: műveltsége, szakismeretei, nyelvtudása, munkabírása, kompromisszumkészsége már akkor is széles körű elismerést váltott ki. Későbbi külügyminiszteri működése világszerte megbecsülést szerzett nemcsak személyének, de hazájának is.

A szomszédságpolitikával nem csupán a szomszédos országokba küldött, illetve azokkal foglalkozó diplomaták foglalkoztak, ez kiemelt feladata volt az egész állománynak. Az elmúlt években számos bírálat hangzott el, hogy az MDF, illetve az Antall-kormány elmulasztotta a beígért „tavaszi nagytakarítás”-t, a kommunista rendszer „kádereinek” az eltávolítását a politikai és gazdasági életből, valamint a közigazgatásból. 1990 és 1994 között viszont az ellenzék és a hozzá húzó sajtó állandóan azzal támadta a kormányt, s ezen belül kiemelten a Külügyminisztérium vezetőjét, hogy ideológiai okokból, pártalapon eltávolítja a kitűnő régi szakembereket, és hű pártkatonákkal váltja fel őket. „Egy masszív MDF-es birodalom” lett a Külügyminisztérium, szólt a vád.

Közel egymillió egykori MSZMP-tagot nyilvánvalóan nem lehetett kiiktatni a társadalomból, de még a közszolgálatból sem lett volna indokolt elbocsátani valakit pusztán azért, mert tagja volt az állampártnak. Az igazságtételi törvény sajnálatos elutasításával a jogsértések politikai felelőseit mintegy megvédte az Alkotmánybíróság, de ilyen személyek a Külügyminisztérium apparátusában nem voltak. A két világháború között a magyar diplomáciát egy kitűnően felkészült, művelt, nyelveket magas szinten beszélő gárda szolgálta.⁷ A kommunista

hatalomátvétel gyakorlatilag az összes régi diplomatát eltávolította (jelentős részüket rövidesen meg is hurcolta), és csupa új, többségükben a szükséges alapismeretekkel sem rendelkezőkkel váltotta fel. A főként nyugati emigrációból hazatért, tehát a világot ismerő, nyelveket beszélő, és a baloldallal is rokonszenvező, az új rendszer szolgálatába álló értelmiségieket (Szőnyi Tibor, Faludy György, Pálóczi-Horváth György, Ignó Pál, Heltai Pál stb.) a Rajk-per, a „tisztozatások” idején kémkedési (koholt) vádakkal bebörtönözte. Csak lassan, az 1960-as évektől szerezte meg a magyar diplomáciai kar az elengedhetetlen szakmai ismereteket. Kezdetben kizárólag Moszkvában volt diplomataképzés, és amikor a 60-as évek derekától a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetemen is megindult a nemzetközi kapcsolatok szak, az átlagban évi harminc végzős nagyobbik része politikailag „megbízható” családi háttérrel rendelkezett. A magyar külügyminisztériumi állományban a nyugaton élő rokonság egészen a rendszerváltásig kizáró tényező volt, ilyen személy még titkárnő sem lehetett. A titkosszolgálatok (külföldiek is, feltehetőleg elsősorban a szovjet) behálózták a gárdát, mindenki félt mindenkitől. Nyugati országokban szolgálni külön privilégium volt, viszont még szigorúbb megbízhatósági feltételeket igényelt. Így is történtek „disszidálások,” a legismertebb volt a washingtoni misszióvezető Radványi János „lelépése” 1968-ban. A magyar külpolitika és annak végrehajtói Moszkvával szemben meglehetősen szervilisek voltak, bár egyesek bizonyára ezt nem szívesen tették. 1976 őszétől tanítottam a „Közgáz” Nemzetközi Kapcsolatok Tanszékén (kivételnek számító pártonkívüliként) a jövődi magyar diplomatáknak „A nemzetközi kapcsolatok története” című tantárgyat. Diákjaim nagy érdeklődéssel fogadták előadásaimat, s mire a 20. század „kényes” témáihoz értünk el, már olyan hitele volt szavaimnak, hogy a „vonalas” családból származó diákok sem jelentettek föl a Ribbentrop–Molotov paktumot vagy a katýni vérengzést ismertető szavaimért. A külügybe bekerülő tanítványaim később gyakran panaszkodtak, hogy milyen merev és „pártszerű” az ottani légkör, és hogy az előmenetelben és a fizetésekben a Moszkvában végzettek, valamint a pártközpontot megjártak határozottan előnyt élveznek.

Én csak 1989 elején érzékeltem a látványos fordulatot az állampártot és Moszkvát addig hűségesen kiszolgáló Külügyminisztérium politikájában és viselkedésében. A nyilvánosság előtt a hivatal a politikai reformok támogatójaként jelent meg, és olyan látványos lépésekben volt kezdeményező, mint a diplomáciai viszony felvétele Izraellel, Dél-Koreával és Dél-Afrikával. Elkezdtek az új pártok tájékoztatását, sőt ősztől megkezdődtek nálam, mint az MDF külügyi bizottsága

vezetőjénél, a tisztelgő látogatások és a diszkrét kapcsolatkeresések. A választások után, az átadás előkészítése során jó benyomásokat nyertem a minisztériumban folyó szakmai munkáról és a velem kapcsolatba került személyekről. Ezért nem „tavaszi nagytakarítást” terveztem, hanem minőségi cseréket. Elsősorban a NATO-országokba láttam szükségesnek a régi rendszerben nem kompromittálódott nagykövek kiküldését. Nem sokkal hivatalom elfoglalása után mondtam ki: *„Az a törekvésünk, hogy egy egységes magyar külügyi apparátus alakuljon ki, amelyet nem oszt meg sem az, hogy ki hol tanult, sem az, hogy ki milyen pártban volt, sem az, hogy ki mikor lépett külügyi szolgálatba.”*⁸ Az Antall-kormány 1990-ben tehát tiszta lapot kínált az öröklött külügyi apparátusnak, miközben a kompromittált hírszerzőkre, az alkoholistákra, a seftelőkre, a tehetségtelenekre, a műveletlenekre nem tartottunk igényt. A régi külügyminisztériumban bőven voltak ilyenek. Nyugati orientációt viszont célszerű volt olyan diplomatákkal folytatni, akik belülről ismerték a nyugati országokat, kultúrájukat, és akik mindig a demokrácia és a piacgazdaság meggyőződéses hívei voltak. Ezért volt szükséges és minden nyugati partnerünk részéről örömmel üdvözölt lépés, hogy hivatalba lépésem után jelentős vérfrissítésre került sor a Külügyminisztérium apparátusában. Főként olyanokat vettünk föl a diplomáciai szolgálatba, akik egy-egy nyelv és kultúra, illetve ország szakértői voltak, többségük addig egyetemi oktató volt. Így lett nagykövet Rómában Szörényi László, Párizsban Szávai János, Bécsben Hunkár Dénes, Svájcban Ódor László, Varsóban Engelmayer Ákos, Prágában Varga György, Helsinkiben Jávorszky Béla, lett első beosztott Washingtonban Bollobás Enikő, Bonnban Erdődy Gábor vagy Brazíliában Benyhe János. Ebbe a kategóriába tartozott az ugyancsak fontos posztra kihelyezett Borsi-Kálmán Béla (Bukarest), Vajda Tünde (London), Kovács Péter (a későbbi alkotmánybíró) és Oberfrank Ferenc (Párizs). Sok méltatlan támadás érte a dilettánsnak nevezett „újakat”, pedig műveltségük, munkabírásuk és nem utolsósorban modoruk a régi gárda többségének is kivívta az elismerését, a külföld szemében pedig személyükben is jelezték, hitelesítették a rendszerváltozást. Az is előnyük volt, hogy jól ismerték a szomszédos országokat és azok magyar kisebbségének helyzetét, napi munkájukban erre kiemelt figyelmet fordítottak.

1990 után bárki jelentkezhetett a minisztériumba, bevezettem a felvételi vizsgát, de még az úgynevezett „admin” állomány, így a gépkocsivezetők esetében is megkívántam legalább az alapszintű nyelvtudást. 1994-ig becslésem szerint a teljes személyi állomány jó harmadát alkották a rendszerváltozás után belépők. Szerintem ez optimális arány volt. Az újak többsége nem volt MDF-tag, sőt föl is kértem az SZDSZ és

a Fidesz vezetését, hogy ajánljon új személyeket a diplomáciai apparátusba. Az ajánlattal – szerény mértékben – csak az ellenzék vezető pártja élt. Antall-lal egyetértve céloim egy pártsemleges, a nemzeti érdekek szolgálatának elkötelezett külpolitikai apparátus kialakítása volt.

Volt egy addig teljességgel kiaknázatlan erőforrásunk: a nyugati magyarok. Ők elsősorban politikai okokból, a diktatúrák elől menekültek a nyugati országokba, és most tehetségüket, tapasztalataikat és kapcsolataikat örömmel bocsátották a szabaddá vált anyaország rendelkezésére. Nagyköveti posztra előrehaladott koruk és/vagy a hosszú távollét miatt csak kevesen jöhettek számításba, sajnos ezt igazolta a Washingtonba kinevezett, de ott alkalmatlannak bizonyult Zwack Péter esete is. A zsidó, a lengyel, az ír és az örmény után a világban a legelterjedtebb a magyar diaszpóra volt, az ő révükön nekünk sok ezer önkéntes képviselőnk lett. Hivatásos diplomata lett Tar Pál (1991-től washingtoni nagykövet), Perényi János (Bécsben I. titkár, majd Strassburgban nagykövet), Londonban Siklós István és Czigány Lóránt. Hazatelepülést vagy diplomáciai szolgálatot vállalni nem tudó, de a világpolitikát mélyen ismerők, az Egyesült Államokban élő Gáspár Ödön korábbi magyar diplomata kezdeményezésére, egyetértéssel, 1991-ben létrehoztak egy külföldi „külügyi tanácsadó szolgálat”-ot. Ebben többek között olyan kitűnőségek vettek részt, mint (John) Lukács János, Sziklay Andor, Szent-Iványi Gábor, Chászár Ede, Lipták Béla, Takács József (valamennyien az Egyesült Államokból), Czettler Antal és Vajay Szabolcs (Svájc), Kállay Kristóf (Olaszország), Gyallay-Pap Domokos (Kanada), Harrach Vilmos és Fáy Gedeon (Németország), de voltak itthon élő tagjai is, mint Del Medico Imre, Forrai Tibor, Végh Béla. Levelezés és két konferencia keretében sok hasznos gondolattal, javaslattal szolgáltak.⁹ Nem azonos ezzel az a külpolitikai tanácsadó testület, amelyet 1990 szeptemberében hoztam létre különféle pártállású hazai külpolitikai és külgazdasági szakemberekből, történészekből. (Néhány jellemző név: Csaba László, Csóti György, Diószegi István, Hanák Péter, Katona Tamás, Kiss Gy. Csaba, Palánkai Tibor, Kodolányi Gyula, Valki László, Vásárhelyi Miklós, Zalatnay István.) A külpolitikában annyira kívánatos nemzeti egyetértés megbombolásával ez a testület egy év múlva kimúlt. Külföldön élő magyarokból, valamint Magyarországot ismerő és kedvelő külföldi személyekből visszaállítottam a kommunista rendszer alatt megszüntetett tiszteletbeli konzuli intézményt. Ennek tagjai önzetlenül, sok energiát és anyagiakat is áldozva képviselik Magyarország érdekeit, állampolgárai érdekvédelmét, ápolják gazdasági kapcsolatait olyan helyeken, amelyek távol vannak a hivatásos diplomáciai képvisellettől, vagy ahol

jelentős magyar kolóniák élnek. A rendszerváltozás óta a fent említettek kivül sok száz egykori magyar emigráns lobbizik, érvel új hazája sajtójában, politikai életében, saját baráti körében a magyar álláspontok, magyar érdekek mellett. A nyugati magyarság mindig rendkívül fogékony volt a határon túli magyarok helyzete iránt is, ebben az ügyben különösen számíthattunk aktivitásukra. Sajnálom, hogy 1990 után a magyar hazából kényszerűségből eltávozottakat nem tudtuk még jobban bevonni az ország újjáépítésébe. Ha a rendszerváltozás hamarabb következett volna be, sokkal többen kapcsolódtak volna be az itthoni feladatokba.¹⁰

Külpolitikánk elméleti megalapozása és gyakorlati támogatása érdekében, a rangos külföldi tudományos intézetek mintájára elhatároztam, hogy a már létező Külügyi Intézetet és a Széchényi Könyvtár keretében működő Magyarországtudományi Intézetet kiegészítem és megerősítem egy közép-európai részleggel. Eredetileg ez lett volna a Dunatáj Intézet, az erdélyi ellenzéki múltú és a közép-európai szoros összefogás elkötelezettjeként ismert Molnár Gusztáv irányításával és a fájdalmasan korán elhunyt kisebbségjogi szakértő Bíró Gáspár közreműködésével, de végül itt nem részletezendő belvillongások után a Dunatáj-csapat a Kiss Gy. Csaba által vezetett Közép-Európa Intézethez kapcsolódott. A három tudományos intézetet a Magyar Köztársaság Kormánya által végül 1991-ben megalapított, széles politikai spektrumot fölölélő kuratóriummal létrehozott Teleki László Alapítvány működtette. (Ennek élén Kosáry Domokos, az MTA elnöke állt, tagja volt többek között Csoóri Sándor, de az utóbbi ellenkezésére abból kimaradt és ezért megsértődött Tőkés Rudolf.) Névadónak azért választottam Kossuth egykori párizsi követét, mert ő már akkor kimondta, hogy a történelmi országot csak a szomszéd népekkel együttműködve van esély megőrizni – tehát személyében is kifejezte külpolitikánk három terepnumát. Az alapítvány igazgatójaként egykori tanítványom, Diószegi László kitűnő munkát végzett mind tudományos, mind gazdasági téren.

A minisztériumon belüli munkára régi kollégák és volt tanítványaim közül néhány kitűnő munkatársat találtam. A kabinetfőnöki poszt a leginkább bizalmi állás, a munka mindig kimerítő, megsokszorozhatja a miniszter hatékonyságát. Igen sokat köszönhettem betöltőinek, így korábbi tanítványomnak, Forrai Kristófnak, akit azonban hamarosan „tűzoltásra” az egyesült államokbeli képviselőnk megerősítésére kellett kiküldenem. Őt egykori egyetemi angol szakos csoporttársam, Szíjj (Sillár) Emőke váltotta, aki a régi gárdát is sikeresen szelídítette meg. A választások közeledtével, az éleződő politikai konfliktusok közepette az MDF külpolitikai csapatának erőssége, Oberfrank Fe-

renc lépett a helyére, akinél a lelkesedés fáradhatatlansággal társult. Helyettesük, a sokoldalú és precíz Szalai Kati viszont végigdolgozta a ciklust. Egyetemi tanítványom, Kircsi Júlia volt a személyi titkárom, az ő intelligenciája, munkabírása, megjelenése és modora külső kapcsolataink széles körében is elismerést vívott ki. Mindnyájuknak hálás vagyok odaadó munkájukért. A többi, főként ismeretségi körömből érkező „új” diplomata, mint Bába Iván, Gergely András, Hóvári János, Keskeny Ernő, Makkay Lilla, Nagy József Zsigmond, és a Bukarestben szolgálatot vállaló Borsi-Kálmán Béla új szint, stílust és munkabírást hozott a minisztériumba. Eredményeikkel cáfolták a sajtó és egyes kollégák által hangoztatott dilettantizmust. Ugyanez mondható el az „új” nagykövetekről és első beosztottakról. Benyhe János, Bollobás Enikő, Boytha György, Deseő László, Engelmayer Ákos, Erdődy Gábor, Granasztói György, Hunkár Dénes, Jávorszky Béla, Nanofszky György, Ódor László, Perényi János, Pordány László, Rác István, Szörényi László, Tar Pál, Varga György és Vásáry István nemcsak az adott ország nyelvének és kultúrájának volt kimagasló ismerője, de ugyancsak szívügyük volt a határon túli magyarság és a magyar diaszpóra sorsa, állomáshelyükön sok módon segítették őket. A náluk harciasabbak, mint a személyzeti politikát irányító Horváth Zsolt és a gazdasági terület lazaságait és visszaéléseit eltökélten nyomozó Szarka Istvánné, megosztóbb alkat volt, a belső vitákban megegyezés helyett győzelemre törekedtek, de a szomszédsági kapcsolatokban nem volt szerepük.

A régi gárda többsége rászolgált a bizalomra, és jól bevált a magasabb posztokon is. Sokukat kellene említenem, elsőként szóvivőmet és a sajtómunkát felügyelő Herman Jánost, aki magas szakmai és etikai szinten, nagy munkabírással és higgadsággal látta el nehéz feladatát. Antall József bizalmát elnyerve, idővel helyettes államtitkári rangban a kormánynak is ő lett a külpolitikai szóvivője. A szomszédos országokkal itthon vagy kiküldetésben foglalkozó diplomaták majdnem kivétel nélkül a „régiek” közül kerültek ki (kívülről még csak jelentkező sem igen akadt ezekre a posztokra), többségük kitűnően helytállt, de volt néhány kivétel is, amint látni fogjuk. Kiemelkedő munkát végzett Bagi Gábor, Balogh István, Monori István, Rudas Ernő, Szabó István, Szóts Ferenc és Varga Imre.

Nagyköveti konferencia, 1990. július 25–26.

A külpolitikai kormányprogram részletezésére és a gyakorlatba történő átültetésére jó alkalmat kínált a külképviseleti vezetők szokásos nyári konferenciája. Antall miniszterelnök lehűtötte a kormány vélt gyöngeségével, közeli bukásával kapcsolatos híreszteléseket, kijelent-

ve, hogy az övé nem „valamiféle strandkormány.”¹¹ Hangsúlyozta, hogy a külpolitika „pártok fölött álló össznemzeti feladatkör”, aminek az irányvonalát – a szuverenitás visszanyerése után – „az Országgyűlésnek felelős kormány határozza meg, külső utasító és befolyásoló tényezők nélkül”. Itt fogalmazta meg a korábbiaknál is egyértelműbben azt, amit később egyesek „Antall-doktrínának” neveztek, de ami – amint láttuk – széles körben vallott felfogás volt. *„A szomszédos országoknál, melyeknél magyar kisebbség él, a külpolitikánk és kapcsolatrendszerünk kialakításában nem nyomhatja el a magyar kisebbségért érzett felelősségérzetet semmiféle pragmatikus gazdasági célkitűzés sem. Magyarán: olyan szomszéd országgal, amelyik nem bánik emberi jogi és kisebbségi jogi szempontból tisztességesen a magyar nemzeti kisebbséggel, nincs módunkban jó kapcsolatot fenntartani.”*¹² Fölvethető, hogy nem volt-e túlságosan merev ez az álláspont, alkalmas volt-e a magyar kisebbségekkel szemben jobb bánásmód elérésére. Korábbi szavaimat megerősítve 1990 első felében, a koppenhágai EBEE-ajánlások légkörében és Magyarország európai megbecsülése és tekintélye tetőfokán, remélni lehetett, hogy szomszédaink – önként vagy tartva az elszigetelődéstől – az európai demokratikus normáknak ezt az elemét is átveszik.

Az egyes nagyhatalmakkal kapcsolatos magatartásunk és törekvéseink ismertetésén belül Antall kiemelten szót a szovjet kapcsolatról. Az alárendeltség megszűnése nyomán ezt „teljesen új alapokra kell helyeznünk,” támogatva a gorbacsovi irányvonalat. A Szovjetunióban kiképzett, vagy ott hosszabb időt töltött diplomatákra nem tekintünk eleve gyanakvással, hiszen ők ismerték meg legjobban „a negatív jelenségeket, egy pártidiktatúra belső rendszerét,” de nem fogjuk tolerálni az idegen érdekeket szolgáló magatartást. Antall megerősítette, hogy a közép-európai országok kiemelten fontosak Magyarország számára, és külön hangsúlyozta, hogy Lengyelországot elsődleges partnernek tekinti. Végül hangot adott elvárásának, hogy a magyar diplomácia legyen egységes, ne legyen különbség régi és új diplomaták között, kijelentette, hogy minden értékelés és beosztás alapja az alkalmasság és a minőségi munka lesz.¹³

A résztvevők számára előzetesen írásban kiosztott előadásomban (ami az apparátussal egyeztetve született meg) a nagy változások, a nemzetközi háttér áttekintése után szóltam a külpolitikai konszenzus szükségességéről, és hogy ezt hogyan kívánom biztosítani. Az új biztonságpolitikai helyzettel is indokoltam integrációs céljainkat. Kijelentettem azt, amiért később sok belpolitikai támadást kapott az Antall-kormány, hogy célunk regionális központtá válni, s hogy ez belpolitikai stabilitást, a külföldi tőke számára vonzó gazdasági és jogi feltételeket, továbbá komoly infrastrukturális beruházásokat igé-

nyel. A határon túli magyarok ügyében a miniszterelnökhöz hasonlóan fogalmaztam, és e kérdésben a kétoldalú tárgyalások mellett az európai kisebbségi kódex (charta) kidolgozását mondtam fontosnak. Szomszédainkat sorra véve figyelmeztettem, hogy Ausztria számára „most már nemcsak Magyarország a készséges partner,” hogy a Szovjetunióban milyen folyamatok lehetnek veszélyesek számunkra, s hogy Csehszlovákia ragaszkodik a bősi erőmű üzembe helyezéséhez, miközben Szlovákiában erősödik a magyarellenesség. Románia esetében a demokratizálódás megakadásáról beszéltem, s nem zártam ki az ottani magyarokkal szemben erősödő türelmetlenség miatt viszonyunk további romlását. Jugoszláviával elsősorban a köztársaságok szintjén láttam lehetőséget kapcsolataink bővítésére, mivel az ország egy lazább konföderatív berendezkedés felé látszik haladni.¹⁴ Szóbeli kiegészítésemben kifejtettem, hogy a külpolitikánkat vezérlő nemzeti érdek nem azonos a nemzeti önzéssel, és nemzeti érdekeinket az összeurópai érdekekkel harmonizálva kíséreljük meg érvényesíteni. A kisebbségi konfliktusok is ebben a keretben oldhatók meg, illetve enyhíthetők, és biztonságunkat is erre tudjuk építeni.¹⁵

Kérdésekre válaszolva megerősítettem, hogy a magyar kormány a határon túli magyar közösségekre, annak választott képviselőire bízva, mit tartanak szükségesnek jövőjük biztosítása érdekében, s hogy a határok kérdését azok eltűnése, jelentőségük csökkenése oldhatja meg. Kifejtettem, hogy szomszédaink, elsősorban Románia, pontosan tudják, hogy Magyarország nem fenyegeti területi épségüket, biztonságukat, de a külföld előtt a magyar irredentizmus és a háborús konfliktusok mumusával igyekeznek elodázni a magyar kisebbségek jogos igényeinek teljesítését. Végül a hamis, félrevezető propagandával szembeállítottam a külföld hiteles tájékoztatását és kulturális értékeink bemutatását.¹⁶

(A *Magyar Szemle* előző számában közölt első rész és jelen írás a *Magyarország szomszédügyi politikája a rendszerváltozás éveiben. (Kísérlet a trianoni trauma orvoslása)* címmel elkészült, hamarosan megjelenő könyv 2. fejezete.)

JEGYZETEK

¹ Közli MKÉ 1992, 280–281. Vö. Debreczeni 1998, 225.

² Révész Sándor: *Antall József távolról 1932–1993. Sík Kiadó, 1995, Bp. 104–105.*

³ Tóth Mihály, *Új Szó*, 2004. szeptember 20.

⁴ *168 óra*, 2007. október 2. *Oda az etnobiliznisz.* Forró Evelyn interjúja Törzsök Erikával.

⁵ Tabajdi Csaba tiltakozása, *168 óra*, 2007. október 18.

⁶ Bölöny József: *Magyarország kormányai 1848–1992*. 4. bőv. és jav. kiadás. Akadémiai Kiadó, 1992, Budapest. Szavaimat alátámasztja a *Magyar Narancs* 1993. december 16-i számában velem készült nagyinterjú. Tamás, ez a sokak rokonszenvét megnyerő egyéniség, 1994 után vári lakóhelye, az I. kerület polgármestere, 1998-tól varsói nagykövet, velem sosem vitatkozott, előttem nem bírálta működésemet, sőt... Sajnos már nem reflektálhat e szavaimra.

⁷ Pritz Pál (vál., jegyz. szerk): *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945*. Akadémiai Kiadó, 1994, Bp; *Magyar diplomácia a két háború között (Tanulmányok)*. Magyar Történelmi Társulat, 1995. A korszak külpolitikáinak 1990 után itthon is megjelent memoárjai (Barcza György, Kertész István, Szegedy-Maszák Aladár, Szent-Iványi Domokos, Újpeéry Elemér stb.) is ezt tanúsítják.

⁸ A nagyköveti konferencia jegyzőkönyve, 1990. 81.

⁹ E szolgálat általam megőrzött iratai a magyar emigráció értékes dokumentumai, két vaskos dossziét töltenek meg.

¹⁰ Felfogásomat számos beszédem mellett összefoglaltam: *Magyarország újjáépítése és a külföldi magyarság*. *Új Magyarország* 1991. augusztus 18. 5.

¹¹ A nagyköveti konferencia jegyzőkönyve, 19.

¹² Uo. 6.

¹³ Uo. 16–18.; 23–24.

¹⁴ Uo. 59–64.

¹⁵ Uo. 72–81.

¹⁶ Uo. 89–95.